
Peterburi eestlaste poliitilisest meelsusest 1917. aastal: ajalehe Pealinna Teataja põhjal

Ago Pajur

Annotatsioon. Artiklis püütakse selgitada Veebruarirevolutsiooni mõju Peterburi eestlaste poliitilisele meelsusele. Selleks vaadeldakse ajalehes Pealinna Teataja napilt kolme kuu jooksul (ajaleht ilmus pärast revolutsiooni ajavahemikul 7.3.–29.4. ja 17.5.–18.6.) avaldatud kirjutisi. Ajalehes tervitati revolutsiooni võitu ja kutsuti lugejaid aktiivsele kaastööle ühiskonna ümberkujundamisel. Esialgne vaimustus andis peagi maad kasvavale rahulolematusele. Kriitikat pälvis Venemaa ajutise valitsuse sõja- ja rahupoliitika, äärmusvasakpoolsete ühenduste (enamlaste, anarhistide) ja harimatute masside destruktiivne tegevus, samuti valitsuse ja revolutsioonilise demokraatia rahvuspoliitika. Eestlaste rahvuslikest eesmärkidest toetati autonoomia nõudmist, ent distantseeruti eesti rahvusväeosade loomise ideest. Tuleb rõhutada, et ajalehes ilmunud kirjutised väljendasid eeskätt siiski vaid toimetuse seisukohti.

Võtmesõnad: Veebruarirevolutsioon, Peterburi eestlased, ajaleht Pealinna Teataja, Eesti autonoomia, eesti rahvusväeosad

Kuigi 1917. aastal kogu Vene riiki üdini vapustanud revolutsioonist on möödunud juba sada aastat, pole tänini selge, kuidas suhtusid eestlased vene revolutsiooni ja sellele järgnenud arengutesse. Kuna sotsioloogilisi küsitlusi toona ei korraldatud, saab neile küsimustele vastuseid otsides tugineda üksnes kaudsetele andmetele. Üks taolisi

andmete allikaid on kaasaegne ajakirjandus. Järgnevas püütakse selgitada eesti rahva ühe väikese osa – Peterburis elanud eestlaste – poliitilist meelsust 1917. aastal, kasutades selleks ajalehes Pealinna Teataja avaldatud kirjutisi. Mõistagi tõstatub seejuures küsimus, kas ja kuivõrd kajastas Pealinna Teataja Peterburi eestlaskonnas levinud vaateid.

Ajalehest Pealinna Teataja

Pealinna Teataja eelkäijaks oli ajaleht Peterburi Teataja. Selle asutamise mõte kasvas välja Peterburi eesti seltskonnast, mis hõlmas sajandivahetusel rohkem kui 10 000 inimest ja kasvas Esimese maailmasõja aastail 50 000ni (Pullat 2004: 44). Loomulikult vajas seda võrd arvukas seltskond oma häälekandjat.

1907. aastal külastas Peterburi ärimees ja seltsitegelane Madis Jaakson Helsingi lähedal maapaos viibinud Konstantin Pätsi. Lepiti kokku, et Peterburi eestlased asutavad kirjastusühisuse, mis üllitab alustuseks mõned Pätsi trükivalmis käsikirjad ja alustab seejärel ajalehe väljaandmist. Pätsist pidi saama uue ajalehe toimetaja, kuid kuna ta oli surma mõistetud, tuli tema osalus jätta saladuseks. Plaan läks käiku: moodustati Eesti kirjastuse osauhisus Ühiselu, mille selja taga seisid Peterburi Eesti laenu ja hoiu ühisuse ning Põhja vastastikuse krediidiühisuse (nn Põhja panga) eestvedajad, sh Karl Leopas, August Janson, Madis Jaakson jt. Päts kolis pealinnale lähemale, asudes elama Madis Jaaksoni suvilasse Ollila kalurikülas Peterburi kubermangu ja Soome suurvürstiriigi piiril. 14. septembril 1908 ilmus Peterburi Teataja avanumber. Peterburi Teatajal oli oluline roll nii Peterburi eestlaste kui ka kogu Venemaa eestlaskonna koondamisel ja suunamisel. Näiteks peeti ajalehe õhutusel 1910. aastal Peterburis eesti asunduste kongress. (Aru 2002: 39–41)

Aja jooksul leidsid ajalehes aset mitmed muutused. End Eestis kohtu-uurijale üles andnud Pätsi asemel tegutsesid toimetajatena aastail 1909–1914 Robert Berendsen ja 1915–1917 Julius Seljamaa (Lauk 2000: 209, 229), vahepeal mõnda aega ka vandeadvokaadi abi Voldemar Kann (Pealinna Teataja 2.12.14). Kui esialgu ilmus leht

kord nädalas, siis jaanuarist 1909 mindi üle kahele ja oktoobrist 1911 kolmele numbrile nädalas. I maailmasõja algjärgus sai ajaleht uue nime. Seoses Peterburi nimetamisega Petrogradiks muutus 30. augustil 1914 ka eestlaste ajalehe nimi Petrogradi Teatajaks. 1. detsembrist 1914 hakkas aga leht Pealinna Teataja nime all ilmuma kuus korda nädalas. Pealinna Teataja esitles end kui *uut Eesti päevalehte ja demokratlist välise Eesti häälekandjat*, mille sihiks on edendada Eesti rahvuskultuurilisi ettevõtmisi, arendada Peterburi eestlaste seltskondlikku elu, tõsta eesti asunduste vaimset ja ainelist kultuuri ning valgustada kodumaa sündmusi (Pealinna Teataja 2.12.14).

1917. aasta algul ilmus Pealinna Teataja korrapäraselt kuni 25. veebruarini. Seejärel ilmumine katkes ja järgmine number jõudis lugejateni alles pärast revolutsiooni võitu, 7. märtsil. Ajalehe numeratsiooni alustati uuesti number ühest, et markeerida vahepeal aset leidnud muutuste olulisust (Pealinna Teataja 7.3.17).

1917. aastal kuulusid lehe toimetusse vasakmeelsed ajakirjanikud Ado Anderkopp¹, Karl Ast², Helmi Press³, Julius Seljamaa⁴, kunstnik Mart Pukits⁵ jt. Aasta jooksul leidsid toimetuse koosseisus aset mitmed muutused. Karl Ast on meenutanud, et lahkus Peterburist mai alguses ja asus tööle Eestimaa toitluskomitees Tallinnas (Ast 1927: 76). Julius

¹ Ado Anderkopp (1894–1941), ajakirjanik, advokaat ja poliitik; Eesti tööerakonna keskkomitee esimees (1923–1929) ja erakonna häälekandja peatoimetaja (1921–1929); asutava kogu, riigikogu kõigi koosseisude, rahvuskogu I koja ja riigivolikogu liige, sõjaminister (1923–1924) ning kohtu- ja siseminister (1930–1931 ja 1932–1933).

² Karl Ast (pseud Rumor; 1886–1971), ajakirjanik, kirjanik ja poliitik; oli Eesti juhtivaid sotsiaaldemokraate ning korduvalt partei häälekandja toimetaja; maanõukogu, asutava kogu ja riigikogu kõigi koosseisude liige; töö- ja hoolekandeminister (1918–1919) ning portfelli minister (1924–1925).

³ Helmi Press (a-ni 1909 Tammann, a-st 1921 Jansen; 1889–1960), ajakirjanik ja ühiskonnategelane; Eesti sotsiaaldemokraatliku tööliste partei liige, selle häälekandja toimetuse liige ja esindaja asutavas kogus; Eesti naisliidu juhatuse kuaaegne liige.

⁴ Julius Friedrich Seljamaa (1883–1936), ajakirjanik, poliitik ja diplomaat; Eesti vabariiklaste liidu ja Eesti tööerakonna juhtivaid tegelasi, erakonna häälekandja peatoimetaja (1918–1921); maanõukogu, asutava kogu ja riigikogu I koosseisu liige; Eesti saadik Riias (1922–1928) ja Moskvas (1928–1933), välisminister (1933–1936).

⁵ Mart Pukits (1874–1961), graafik, maalikunstnik ja literaat; töötas 1905–1920 Venemaal; oli 1921–1925 Pallases kunstiajaloo lektor ja 1924–40 Tartu linna keskraamatukogu juhataja.

Seljamaa naasis Eestisse ilmselt seoses maanõukogu liikmeks valimisega.

Kuna kirjastusühisuse eestvedajate alalhoidlikum meelelaad ei kõlanud alati noorte pahempoolsete ajakirjanike omaga kokku, siis tekkis Veebruarirevolutsiooni järel seetõttu vahel lahkkelisid. Karl Ast on meenutanud: „*Pealinna Teataja*“ väljaandjate ning toetajate ringkond oli kadetliku värvinguga. Seal hinnati lahtipuhkenud revolutsiooni õige kriitiliselt. Usuti, et keisririik sel või teisel kujul ikkagi päästetakse. Revolutsioon pidi tähendama ainult väikest tuulutamist keisrikojas ja selle lähikonnas. Toimetuses, kus töötasid revolutsioonilise minevikuga inimesed, hinnati olukorda teisiti. [...] tuli meil väljaandjatega kokkupõrkeid ilma et toimetus enda töökspidamistest oleks loobunud. Meid peeti „punasteks“, kuid salliti ometi. (Ast 1927: 73–74)

Peale maailmavaatelist lahkkelide raskendasid ajalehe väljaandmist muudki probleemid. 30. aprillist kuni 16. maini Pealinna Teataja ei ilmunud. Seisakut põhjendati lugejatele trükioludega ja viidati raskustele tööjõu leidmisel. Samas oldi taasilmunud ajalehes tuleviku osas optimistlikud, kuna nüüdsest käis trükkimine omaene trükikojas (varem trükiti lehte R. H. Uhli pärijate trükikojas, nüüdsest aga vastasutatud Eesti kirjastuse osaühisuse trükikojas). Lubati koguni, et peagi hakkab ajaleht ilmuma senisest suuremas kaustas (Pealinna Teataja 17.5.17).

Suurema kausta (viis veergu senise nelja asemel) kasutuselevõtuga kaasnes märksa olulisem muudatus. Nimelt lõpetas ajaleht 18. juunil ilmumise Pealinna Teataja nime all ja 20. juunil nägi trükivalgust tema järglane, ajaleht Vabadus. Selle toimetus tegutses endisel aadressil (Jekaterina kanali kaldapealne 29) ja lehte trükiti jätkuvalt Eesti osaühisuse trükikojas (Ohvitseri tänav 6), kuid kui seni oli väljaandjana märgitud kirjastuse osaühisus Ühiselu ja vastutava toimetajana Helmi Press, siis nüüd sai nii väljaandjaks kui ka vastutavaks toimetajaks Karl Saaretok. Ajalehe Vabadus esiknumbri juhtkirjas öeldi: *Ammugi juba tunti pealinnas tungivat vajadust suurema Eesti ajalehe järele, kes vastaks pealinna Eesti laiemate ringkondade tarvidustele ja huvidele. [...] Kui senise „Pealinna Teataja“ lugejate poolt sagedasti tähendati, et leht liig väike on, siis tundis tema toimetus ja väljaandjate ringkond ise kõige valusamalt, et see liig tõsi on. Selle*

puuduse kõrvaldamiseks on nüüd kõigest raskusest hoolimata otsuseks tehtud uut suuremat Eesti ajalehte pealinnas välja anda, kelle ilmumine uue Eesti kirjastuse Osühisuse asutamisega ja ajakohase trükikoja omandamisega kindlustatud on. Nüüd jääb seltskonna ja lugejate eneste hooleks, uuele lehele igapidi toeks olla, mitte üksi lugemisega, vaid ka vaimlise kaastööga ja elava mõttevahetusega. Selleks tahtmist ja jõudu! (Vabadus 20.6.17).

Seega oli Pealinna Teataja Venemaa eestlaskonna häälekandja, mis võis vaadata tagasi ligi kümne aasta pikkusele ilmunisloole ja omas seeläbi autoriteeti lugejaskonnas. Siiski ei vastanud päevalehe võimalused 1917. aasta revolutsiooni tingimustes piisavalt ei lugejate ega ka väljaandjate soovidele ja vajadustele.

Pealinna Teataja üldisest tonaalsusest

Kuna toimetuse liikmete seas andsid tooni vasakmeelsed, siis oli suhtumine revolutsiooni positiivne. Kirjutati palju ja ilukõneliselt „Nikolai verise“ kukutamisest, mustade jõudude lüüasaamisest, vabaduse ajastu koidikust, demokraatia võidust jne. Tavaliselt Vene revolutsiooniga seostatud paljusõnalisus ja verbaalne ilutsemine iseloomustasid ka pealinna eestlaste häälekandjat. Esimeses revolutsioonijärgses numbris kirjutati: *Vabastatud Venemaa kohusekindlaid kodanikka võidurikka revolutsiooniga tervitades, astub meie leht esimest korda lugejate hulga ette, ilma et vana korra teenijate kalgid käed tema veergudel mõtete tapmise tööd oleks toimetanud. Kõige rõhuvama surve alt, kõige avaramale tegevuseväljale: niisugune on saatuse armlik tahtmine tänasel päeval. Vana bürokratiline riik „verise keisri“ Nikolai II eesotsas, oma kuritegeliste, hukatusele kiskuvate ning seltskonna vastuliste esitajatega on läinud kõige kõduneva ning hävineva teed. Tema südimid sulased ja agendid, tema piinakambrite vahid ja timukad viibivad rahvavalitsuse ja revolutsiooniliste vägede käes vangis ... (Pealinna Teataja 7.3.17).*

Ajaleht kutsus kõiki eestlasi aktiivsele ja ennastsalgavale tööle revolutsiooni nimel, rõhutades, et revolutsioon alles algas ja kuigi vana režiim on kukutatud, ootab uus kord ülesehitamist ning selles peavad osalema kõik demokraatiat kalliks pidavad kodanikud. Eriti toonitati

vajadust tähelepanelikult jälgida „vana korra tugede“ tegutsemist, kes üksnes ootavat sobivat juhust, et Venemaa endistele rööbastele tagasi suunata: *Ärge unustage, et vägivalla valitsuse riismed ikka veel valvel püsivad. Katustelt ja keldritest, kust nad kuulipildujatest rahva peale pommitasid, on nad nüüd nagu katkused hiired üle terve maa laiali roomanud, et teha salajast kihutusetööd revolutsiooni vastu. Rahva valitsuse kohuseks on valvata, et nende mustade jõudude mässukatsed igal pool varakult maha rõhutakse. Iga kodanik täitku selles mõttes oma kohut – kindlalt, kõikumata! (Pealinna Teataja 7.3.17). Selline hoiak – otsida vaenlasi iga kivi alt ja põõsa tagant ning näha kontr-revolutsiooni ohtu sealgi, kus seda polnud – oli isetekkeliselt moodustunud vasakmeelsetele nõukogudele ja komiteedele (nn revolutsioonilisele demokraatialle) väga iseloomulik.*

Vahetult pärast revolutsiooni tuli ajalehes aeg-ajalt esile üleolev toon kodueestlaste suhtes. Ei öeldud küll otse välja, kuid ridade vahelt on loetav suhtumine: meie, pealinlased, tegime revolutsiooni ja töömeeste vabaduse siis, kui teie, provintslased, ei julenud veel revolutsioonist undki näha ega oska te praegugi saadud vabadust õigesti kasutada. Järeldus oli selge: poliitiliselt arenenumad pealinna eestlased on kutsutud mahajäänud kodumaalasi kasvatama ja õpetama. Vaid üks näide niisugusest suhtumisest: *Kodumaa rahvas, kodumaa seltskonnategelased ning ühiskondlikud asutused, kas olete teie juba hinnanud silmapilgu tähtsust? Kas olete teie juba pannud käed adra külge, et algada suurt tööd? [---] Just selle vastu – Tartu ja Tallinna lehed on siiaajani tühjad kõigist neist teadetest ja küsimustest, mis praegu nii elavalt päevakorrale on tõusnud. Paistab olevat nii, kui valitseks kodumaa ajalehtedes ikka veel see tardunud ja surutud vaim, mis oli omane tervele Venemaa ajakirjandusele tsaari hirmuvalitsuse päevil. [---] Sarnane kohmetus ja igasugune viivitus on praegusel silmapilgul lubamata. Iga kodaniku, iga seltskonnategelase ja ühiskondlase asutuse kohus on kaasa tõmmata praeguses suures revolutsioonis [---] Sellepärast, kodumaa rahvas, kodumaa seltskonnategelased ja kogukondlased asutused – asuge tööle! (Pealinna Teataja 9.3.17).*

Hiljem üleolev toon kadus. Küllap saadi aru, et peamine võitlustander eestlaste rahvuslike huvide eest on siiski Eesti ja et ülejäänud eestlased pole sugugi mitte uinumas, vaid tegutsevad sama aktiivselt

kui pealinlasedki. Väärrib märkimist tõsiasi, et 9. märtsiks, mil Pealinna Teataja kodumaalastele loidust ja kartlikkust ette heitis, olid Tartus toimunud juba koosolekud, kus nõuti Eestile autonoomiat, ning Jaan Tõnisson oli selles küsimuses kohtunud ajutise valitsuse peaministri vürst Lvoviga ja saanud tema õnnistuse Eestimaa omavalitsusliku korra eelnõu koostamiseks. Tallinna eesti seltskond oli ehk tõesti pisut inertsem (arvatavasti tulenes see 2. märtsil linnas aset leidnud pogrommidest), kuid just sel päeval moodustati Tallinna eesti seltside liit, millest pidi kasvama välja üle-eestiline seltside ühendus (Pajur 2014: 221–227).

Eelöeldust saab teha ühese järelduse: Pealinna Teataja üldised hoiakud 1917. aastal olid kooskõlas uuenenud oludega. Ajaleht tervitas revolutsiooni saavutusi ning kutsus üles neid kaitsma ja edasi arendama.

Pealinna Teataja Venemaa poliitilistest arengutest

Nii ühiskonnas tervikuna kui ka eestlaste ajalehes oli kesksel kohal küsimus sõja jätkamisest ja rahu tegemisest. Toimetus kiitis valitsuse märtsikuist deklaratsiooni, milles öeldi lahti sõja vallutuslikest sihtidest ning seati ainsaks eesmärgiks Venemaa eluliste huvide kaitsmise ja tulevase rahu kindlustamise, rõhutades seejuures rahvaste enesemääramise õigust: *Mida paremat võiks praegu öelda? Missugune muu platform oleks suure Venemaa jaoks praegusel silmapilgul mõeldav?* (Pealinna Teataja 30.3.17).

Peagi järgnenud välisminister Pavel Miljukovi noot Entente'i riikidele, milles lubati jääda ustavaks Venemaa liitlaskohustustele ja jätkata sõda kuni võiduka lõpuni, vallandas aga Pealinna Teataja rahulolematuse. Toetades küll jätkuvalt valitsust, asus ajaleht nende leeri, kes nõudsid Miljukovi tagasiastumist. (Pealinna Teataja 21.4.17) Pärast kahepäevast ilmumispausi (30. aprillist 16. maini) lugejateni jõudnud Pealinna Teataja suhtus positiivselt vahepeal aset leidnud poliitilistesse arengutesse – ministrite Aleksandr Gutškovi ja Pavel Miljukovi lahkumisse ning koalitsioonivalitsuse moodustumisse sotsialistide osavõtul –, nähes toimunud revolutsiooni uut võitu (Pealinna Teataja 17.5.17).

Kiiresti arenev sündmustik muutis aga meeleolusid ja tõekspidamisi veelgi kiiremini. Mai lõpus arvustas ajaleht taas valitsuse sõja- ja rahupoliitikat, eriti uue suurpealetungi kavandamist. Ajakirjanik leidis, et ühiskond on jagunenud kaheks: ühel pool imperialistlikest ja šovinistlikest loosungitest kinni hoidvad ülemkihid, kes nõuavad sõja jätkamist võiduka lõpuni, ning teisel pool alamkihid, kes sõja jätkumisest tulenevaid raskusi omal nahal kõige valusamalt tajuvad ja sestap sõja kohest lõpetamist nõuavad. Ajalehe positsioonist annavad tunnistust artikli lõpulaused: *alganud on võitlus rahu pärast, kus seisavad ühel pool imperialistid ja kapitalistid ning teisel pool rahva enamus, eesotsas proletariat. Kahtlust aga ei ole, et võidavad viimased, sest ainuüksi nende tee on lähem tee rahu jalaleseadmiseks* (Pealinna Teataja 25.5.17).

Pealinna Teataja üldisest poliitilisest hoiakust andis märku märtsi lõpus peetud kadettide kongressi otsuste arvustamine. (Pealinna Teataja 29.3.17) Kriitika kadettide ja osalt ka teiste tsentrumiparteide aadressil jätkus edaspidigi. Suureks ohuks Vene revolutsioonile peeti olukorda, kui keskerakonnad peaksid saavutama enamuse tulevases asutavas kogus: *Sellepärast ütleme meie: Eestlastel ei ole mõtet toetada kadetlisi ning oktoobristlisi ideologisid. Nad võivad käia ainult radikaal demokraatlik, ehk kui teatud pool soovitakse – sotsialdemokraatlik teed. Ainult selle tähe all, tõsise demokraatismi tähe all, võidame* (Pealinna Teataja 12.4.17). Vasakerakondade poolt hääletama kutsus ajaleht ka mai lõpus aset leidnud Peterburi linnaosade volikogude valimiste eel: *Sotsialdemokratid, sotsialrevolutsionärid ja töörühm on ainukesed, keda võib toetada ...* (Pealinna Teataja 26.5.17).

Samas leidis vasakmeelsetegi ridades jõude, kelle püüdlusi Pealinna Teataja õigeks ei pidanud. Ennekõike puudutas see enamlasi. 19. märtsil peetud pealinna eestlaste miitingul kõlanud enamlikke seisukohti arvustas leheveergudel Karl Ast: *Autonomia nõudmine on teatud poliitiliste vabaduste ning õiguste nõudmine. Neid ei lähe üksi kodanlastele kihtidele vaja, vaid kõigepealt küll tööliste enestele, sest ei ole korralikku klassivõitlust seal, kus puudub elementarne vabadus tööstusliku elu korraldamiseks. Meie arvame iseene vastu kõnelevat neid sotsial-demokratiseid, kes ütlesid, et nad Eestist midagi kuulda ei taha. Vaevalt küll rääkisid nad klassiteadlise proletariadi*

seisukohalt. Kõigepealt ei tohi järjekindel sotsialdemokrat ühtki olevat nähtust maha salata. [---] Need seltsimehed aga, kes lausa salgamisega esinesid – „Meile pole Eestit vaja! Meie ei taha tast midagi teada!“ – salgasid samal puhul ka kogu marxistlike põhjusemõtete rida maha (Pealinna Teataja 23.3.17).

Kuid taolised selgitused enamlasi ei peatanud. 9. aprillil korraldasid nad eesti tööliste ja soldatite koosoleku, kus tegid maha ajutist valitsust ja kuulutasid, et tõeliseks revolutsiooniliseks keskvõimuks saab olla üksnes tööliste ja soldatite saadikute nõukogu. Väideti koguni, et Venemaal käib sotsialistlik revolutsioon, mille sihiks on proletariaadi diktatuuri kehtestamine. Neis avaldustes pole raske ära tunda mõni päev varem kodumaale naasnud Lenini seisukohti, mis sisaldasid nn aprilliteesides. Miitingul vaidlesid enamlastele vastu Jüri Vilms ja Karl Ast ning lõpuks kiideti heaks Asti mõõdukad seisukohad (Pealinna Teataja 11.4.17).

Taunides enamlaste liialdusi, mõistis eesti ajaleht aga hukka ka neid poliitilisi jõude, kes kutsusid vahetule võitlusele Lenini vastu. Selleski küsimuses võttis sõna Karl Ast, tunnistades, et *selle marksismist taganenud enamlaste rühma juhi mäng on kardetav* ja et tema tegevus väärib arvustamist, kuid väitis samas, et töölistel ja soldatid ei toeta Leninit, mistap *paljukõneldud „Lenini hädaoht“ pole enam mingi hädaoht* ja puudub vajadus sellega võidelda. *Lenin on sotsialist ning revolutsioner. Veel enam: tal on kindlad teenused revolutsiooni ees. Kui ta aga viimasel ajal teaduslike sotsialismi alalt utopilise sotsialismi poole kaldus, siis ei või temale selle eest mitte kui inimesele etteheiteid teha, vaid kui mõtlejale. Mõtte vastu võideldakse aga vaimumõõgaga* (Pealinna Teataja 17.4.17).

Kui 20. ja 21. aprillil puhkesid Peterburis kokkupõrked valitsuse pooldajate ja vastaste vahel, süüdistas Pealinna Teataja esialgu ainult välisminister Miljukovi: *Härra Miljukov ja kõik need, kes temaga kaasa sammuvad, on kardetavat mängu alanud. Nad on tõstnud üles kodusõja laastava lipu, sest – näokatted maha! – arusaadav ja iseenesest mõistetav on ometi see, et revolutsioniline demokraatia kunagi oma õigustatud seisukohta käest ei anna. Ta saab taplema viimase veretilgani* (Pealinna Teataja 22.4.17). Ent juba päev hiljem jaotati süüd veidi laiemalt – tauniti nii kadette kui ka enamlasi, kes

mõlemad olid toonud poliitilised kired tänavatele. Ühtaegu kiideti Peterburi nõukogu, kelle riigimehetarkus üksi aidanud Venemaa kohal rippunud kodusõja hädaohu kõrvaldada. (Pealinna Teataja 23.4.17) Veel paar päeva hiljem süüdistas aga ajaleht verevalamise põhjustamises esijoones Lenini parteid (Pealinna Teataja 25.4.17).

Peagi hakkas toimetus murega jälgima Vene riikluse nõrgenemise ilminguid, nagu Schlüsselburgi ja Kroonlinna „vabariigid“, anarhistide relvastatud meelavaldused, Musta mere laevastiku ülemjuhataja admiral Aleksandr Koltšaki tagandamine Sevastopoli nõukogu otsusega, enamlaste kihutustöö sõjaminister Kerenski vastu jne. Toimetaja Julius Seljamaa tegi etteheiteid destruktivsetele jõududele, kes nägevat revolutsioonis üksnes lammutamist, mõistmata uue ühiskonna ülesehitustöö tähtsust, ning taunis vastutustundetuid elemente, kes hävitavat revolutsiooni saavutusi ja süvendavat korralagedust. Järeldus oli pessimistlik: *Tume on Venemaa olevik praegusel silmapilgul, ka midagi rõõmustavat ei paku tulevik. Ainult siis on meil võimalik praegust keerdsõlme läbilõigata ja riigivanker õigele teele juhtida, kui arusamine silmapilgu tähtsusest ja vastutusetunne iga üksiku juures maad võtab. [--] Tahaks uskuda, et sellesarnastele kardetavatele sammudele lähemal ajal lõpp tuleb, sest muidu ei tea meie tõesti mitte, kuhu pime demagogia meid viib* (Pealinna Teataja 20.5.17).

Samalaadseid hinnanguid lisandus edaspidigi. Nenditi, et osa ühiskonnast keeldub tunnustamast ükskõik millist valitsust ja liigub täieliku anarhia suunas, samas kui valitsus pole suuteline taoliste arengutega tõhusalt võitlema. Muuhulgas leiti, et olukorda võiks parandada asutava kogu valimiste väljakuulutamise, kuna see sunniks mõttetule ja kahjulikule tühikargamisele pühendujaid suunama oma energia valimistele. Arvati ka, et valitsus on liigselt venitanud asutava kogu kokkukutsumisega, kuna vaid üldrahvalikult valitud asutav kogu võiks saada selgrooks, mis suudab ühiskonda koondada (Pealinna Teataja 21.5.17).

Ent pessimism laienes kiiresti ning vähem kui kuu aega hiljem tervitati küll valitsuse otsust kutsuda asutav kogu kokku 30. septembril, kuid hoiatati samas, et loodavale rahvaesindusele ei tuleks panna liiga suuri lootusi ega näha temas Venemaa ja revolutsiooni päästjat. Ühelt poolt oli igasugune kord Venemaal täielikult kadunud ja riigi

väljatoomine sellest mülkast ei pruukivat õnnestuda. Teisalt olevat peaaegu kirjaoskamatu vene talurahvas poliitiliselt pime ning polnud võimalik ennustada, milline saab olema asutava kogu koosis (Pealinna Teataja 17.6.17).

Niisiis oli Pealinna Teataja oma meelsuselt kindlalt vasakpoolne, soovitudes lugejatel toetada sotsialistlikke parteisid ning taunides kodanlike erakondade poliitikat. Seejuures säilitati aga mõõdukus ning kritiseeriti ka enamlaste seisukohti ja revolutsioonilise demokraatia liialdusi. Üpris kiiresti asendus esialgne siiras rõõm revolutsiooni toimumise üle murega Venemaa tuleviku pärast.

Rahvusküsimused Pealinna Teataja veergudel

Esimese rahvusliku teemana tõstatas Pealinna Teataja küsimuse Eesti autonoomiast. Juba 7. märtsil ilmestas ajalehe päist pilkupüüdev loosung *Elagu Venemaa vabariik ja Eesti autonomia!* (hiljem: *Elagu vabariikline Venemaa ja autonoomline Eesti!*). Karl Asti sõnul saanud see üleskutse teoks noorte vasakmeelsete ajakirjanike enesealgatusena ja põhjustanud ütlemist ajalehe omanikega (Ast 1927: 74). Siiski oli autonoomia nõue ajalehte tulnud selleks, et sinna jääda, ning peagi asusid ka omanikud, nagu rõhuv enamus eesti rahvast, sama eesmärgi toetama.

Mõni päev hiljem ilmus lehes pikem ülevaade sellest, mida autonoomia all mõeldakse ja miks seda eestlastele tarvis on (Pealinna Teataja 10.3.17). Samuti toodi ära kirjeldusi koosolekutest, kus autonoomia nõudmine kõneks võeti. Vähe sellest, mitmel juhul olid ajakirjanikud Ast ja Seljamaa ise nendel koosolekutel aktiivsete sõnavõtjate või koguni koosoleku juhatajate seas. Lisaks valiti Ast koos Karl Lutsu ja Mihkel Koigiga Peterburi eestlaste esindajaks Tartusse kokku kutsutud autonoomia nõupidamisele. (Pealinna Teataja 10.3.17) Hiljem avaldas Karl Luts ajalehes ülevaate Tartu nõupidamisel toimunud-räägitust (Pealinna Teataja 15., 16.3.17). Pealinna Teataja toetas ka Peterburi eestlaste 26. märtsi meeleavaldust ning aitas oma sõnumite ja kirjutistega otseselt kaasa selle teostumisele (Pealinna Teataja 23., 25., 26.3.17). Ajalehes ära trükitud kirjeldus meeleavaldusest oli koostatud väga positiivses toonis (Pealinna Teataja 28.3.17).

Kuna just autonoomia nõudmisest kasvasid välja Eestimaa kubermangu ajutise maanõukogu valimised, siis sobib siinkohal vahemärkusena meenutada, et märtsis 1917 sündis Peterburi eestlaskonna baasil Eesti Vabariiklaste Liit. Loomulikult tutvustas Pealinna Teataja liidu tegemisi ja programmi. Samuti tõi ajaleht valdade valijameeste valimise eel ära vabariiklaste liidu soovitused, kelle poolt tuleks hääletada. Soovitatute hulka kuulusid mitmed Pealinna Teatajaga tihedalt seotud isikud, sh Karl Ast, Helmi Press, Mart Pukits, Julius Seljamaa jt (Pealinna Teataja 17.5.17). Tähelepanu väärib seegi, et 23st vabariiklaste liidu kandidaadist pääsesid maanõukogusse koguni neli (kokku valiti valdadest 41 saadikut).

Peaaegu samaaegselt autonoomia nõudmisega kerkis päevakorrale eesti rahvusväeosade loomise küsimus. Kuid sellesse ideesse suhtus Pealinna Teataja tagasihoidlikkusega. Esialgul järgiti ilmselt pealinna garnisonis teeninud eesti sõjameeste üldist meeoleolu, sest kui 20. märtsil peetud sõjaväelaste esindajate esimesel koosolekul tõstatas Jaan Tõnisson küsimuse eesti pataljonidest, siis tekitas see küll mõningat huvi, kuid kohal viibinud ei võtnud kindlat seisukohta (Pealinna Teataja 23.3.17). See on ka mõistetav, kuna Peterburi garnison oli rüütatud revolutsiooni kangelaste aupaistesse ning valitsus oli juba jõudnud lubada, et ei saada neid kangelasi kuni sõja lõpuni rindele.

Läbi kahe lehenumbri ilmunud artiklis asuti, kõiki poolt- ja vastuargumente kaaludes, rahvusväeosade suhtes eitavale positsioonile. Tunnistati küll, et kodumaal, rahvuskaaslaste hulgas ja eestlastest ohvitseride alluvuses saaks eesti soldatite põli senisest parem olema, kuid avaldati ühtlasi veendumust, et valitsus lõpetab lähiajal ääremaaide rahvaste saatmise kodumaalt kaugemale, rõhutati, et ainult eestlastest ei jätkuks piisava kaitse korraldamiseks Eesti randadel, ning jõuti lõpuks poliitiliste motiivideni: demokraatliku vabariigi eest ja militarismi vastu võitlemisel tuleb võtta eitav seisukoht kõigi alaliste sõjavägede, sh ka rahvuslike suhtes (Pealinna Teataja 2., 5.4.17). Nende tõdemuste taga oli sotsiaaldemokraatide loosung: asendame alalise sõjaväe (rahva)miilitsaga.

Peterburi garnisoni eesti sõdurite suhtumine rahvusväeosadesse muutus aga pärast 7. aprillil Lossiplatsil toimunud ülevaatus, kus Peterburi sõjaväeringkonna vägede ülemjuhataja kindral Lavr

Kornilov teatas, et lubab talle alluvates väeosades teenivatel eestlastel sõita kodumaale, Tallinnas asutamisel olevatesse kindlusepolkudesse. Kuna tsiviilisikud suhtusid ettevõtmisse jätkuvalt külmalt, siis deklareerisid sõjaväelased, et nad reserveerivad selles küsimuses otsustusõiguse enestele. Seepeale avaldas ka Pealinna Teataja arvamist, et asja arutamine tulebki jätta sõjameeste asjaks. Ometi kumas veel sellestki kirjutisest läbi pigem eitav suhtumine (Pealinna Teataja 9.4.17). Sama seisukoht jäi domineerivaks hiljemgi: *Meie ei taha nende [eesti sõjaväelaste – A. P.] kavatsuste suhtes mingit seisukohta võtta, kuid peame siiski tähendama, et kogu ettevõtmine on tulnud kuidagi ootamatult ja salamisi, ilma et laia avalikkust oleks kaasatud aruteludesse. Aga ilma arutamata ei saa. [---] Seega vaja tõmmata kaasa laiemad kihid ja küsimusi põhjalikumalt kaaluda. Kodumaale suunduvatele sõjameestele soovime aga kõige paremat teele kaasa* (Pealinna Teataja 20.4.17).

Loomulikult pööras Pealinna Teataja suurt tähelepanu keskvalitsuse rahvuspoliitikale. Kui esialgu oli ajalehe suhtumine sellesse toetav, siis õige pea ilmusid kriitikanooled. Nii väljendas ajaleht pahameelt siseministri abi Dmitri Štšepkini suhtes, kui too kinnitas, et tulevikus määratakse Balti kubermangudesse ajutise valitsuse komissarideks üksnes vene rahvusest ametnikke. Toimetus pani lugejaile südamele, et kõik eesti seltsid, ühistud ja volikogud avaldaksid protesti ning nõuaksid, et mitte ainult kubermangukomissarid, vaid kõik Baltimaades tegutsevad valitsusametnikud oskaksid eesti keelt (Pealinna Teataja 9.4.17). Samuti kritiseeriti haridusminister Aleksandr Manuilovi esinemist kooliõpetajate kongressil, kus Manuilov lubas vähemusrahvustele küll emakeelset algharidust, kuid toonitas, et keskja kõrgkoolid peavad jääma venekeelseteks (Pealinna Teataja 11.4.17).

Peagi oli Pealinna Teataja sunnitud tunnistama, et vähemusrahvustele sobimatut rahvuspoliitikat viljeleb mitte üksnes valitsus, vaid ka revolutsiooniline demokraatia. Suurt pahameelt põhjustas Tallinna nõukogu vastasseis eesti polguga (vaatamata ajalehe pigem negatiivsele suhtumisele eesti väeosadesse) ning veelgi suuremat Tallinna nõukogu otsus tagandada ametist kubermangukomissar Poska ja võtta kohapeal võim enda kätte (Pealinna Teataja 24., 31.05., 04.06.1917). Ka soomlaste ja ukrainlaste konfliktides Venemaa keskvalitsuse

ja kohalike nõukogudega asus Pealinna Teataja vähemusrahvuste poolele, taunides nii valitsuse kui ka revolutsioonilise demokraatia tegevuses järjest selgemini ilmnunud šovinismi (Pealinna Teataja 8., 10., 11., 15.6.17).

Ootuspäraselt huvitus Pealinna Teataja rahvuslikest probleemidest ning seda mitte üksnes eestlasi, vaid ka teisi Venemaa vähemusrahvusi puudutanud küsimustes. Ajaleht seisis Eestile autonoomiat nõudnud jõudude esireas ja aitas kaasa nii Eestimaa kubermangu halduskorraldust muutnud määruse sünnile kui ka selle määruse läbi saadud õiguste realiseerimisele. Seevastu rahvusväeosade asutamise küsimuses hoidus toimetuse tahaplaanile, jättes otsuste langetamise eesti sõjameeste asjaks, kuid andis ometi mõista, et ei poolda eesti polkude loomist.

Kokkuvõtteks

Tuleb tunnistada, et Pealinna Teataja ei anna ülevaadet Peterburi eestlaste seas valitsenud poliitilisest meelsusest ja selle muutustest, vaid väljendab ennekõike toimetuse liikmete seisukohti, mis kajastusid igapäevastes juhtkirjades. Toimetuse liikmete meelsus oli kahtlemata vasakpoolne ja revolutsiooni tervitav, kuid üpris kiiresti asendus esialgne revolutsiooniline vaimustus kainema suhtumisega. Aduti nii ajutise valitsuse saamatusest kui ka poliitiliste äärmuste destruktiivsest tegevusest ning rahvahulkade (poliitilisest) harimatusest tulevaid ohte Vene riiklusele. Rahvuslikest probleemidest tähtsustati ennekõike Eesti autonoomiat ja püüti omalt poolt aidata kaasa selle teostumisele. Seevastu eesti rahvusväeosade asutamisse suhtuti pigem eitavalt. Järk-järgult tugevnes kriitika ajutise valitsuse ja revolutsioonilise demokraatia rahvuspoliitika suhtes.

Kasutatud allikad ja kirjandus

Perioodika:

Pealinna Teataja 2.12.1914; 7.3.–18.6.1917

Valgus 20.6.1917

Kirjandus:

Aru, K. 2002. Konstantin Päts ja „Teatajad“. – Konstantin Pätsi tegevusest: Artiklite kogumik. Tallinn, 23–53.

Ast, K. 1927. Maapäev: Momente 1917. aastast. – Mälestuses iseseisvuse võitluspäevilt I: Revolutsioon ja okupatsioon 1917–1918. Tallinn, 73–84.

Lauk, E. jt (toim.). 2000. Peatükke Eesti ajakirjanduse ajaloost 1900–1940. Tartu.

Pajur, A. 2014. „Meie riigipoliitiliseks paleuseks on autonoomia“: 30. märtsi 1917. aasta määrus Eestimaa ajutise valitsemiskorra kohta. – Esimene maailmasõda ja Eesti. Koostanud T. Tannberg. Eesti Ajalooarhiivi Toimetised 22. Tartu, 217–269.

Pullat, R. 2004. Lootuste linn Peterburi ja eesti haritlaskonna kujunemine kuni 1917. Tallinn.

ON THE POLITICAL SENTIMENT OF THE
ST. PETERSBURG ESTONIANS IN 1917:
BASED ON PEALINNA TEATAJA

Summary

The Russian February Revolution changed the fate of both peoples and millions of individuals. The events of the revolution have been covered fairly extensively in history books, but less is known about the attitude of the contemporaries to these events. This is primarily due to the scarcity of relevant source materials. A thorough examination of the contemporary newspapers is one way of acquiring knowledge about the views of different social groups. For this purpose, this article takes a closer look at *Pealinna Teataja* (The Metropolitan Announcer), a daily.

Peterburi Teataja, *Pealinna Teataja*'s predecessor, was established in 1908 and was intended for Estonians living in Russia, especially in St. Petersburg and in its vicinity. In 1914, the newspaper was renamed *Pealinna Teataja*. The newspaper was published six times a week. The newspaper was published by Ühiselu, a publishing house backed by the bourgeois circles of Estonians in St. Petersburg. However, young left-wing journalists had taken over the editorial board of the newspaper by 1917.

Pealinna Teataja greeted the victory of the revolution and the restructuring it entailed with enthusiasm. At the same time, the newspaper encouraged all Estonians to actively participate in the ongoing reforms, emphasising that the revolution had only just begun and that extensive work still lay ahead, as the entire society had to be restructured. The newspaper also cautioned its readers to remain alert because a reactionary counterblow could not be ruled out.

At first, the Estonians' gazette declared its full support to and trust in the Russian Provisional Government. Yet critical tones soon crept in, especially regarding the question of war and peace. *Pealinna Teataja* condemned both the note of Pavel Milyukov, the first Foreign Minister of the Provisional Government, to Russia's allies, in which

the government promised to continue the war until victory, and the preparations for a major offensive initiated by Alexander Kerensky, the Minister of War of the second coalition government, and demanded that the war be brought to an end promptly.

While at the beginning, the left-leaning journalists of the newspaper only attacked the positions and actions of the centre parties, disappointment in the revolutionary democracy – the various emerging soviets and committees – set in after some time. They realised that the crowds of people lacking cultural education could not grasp the ideas of democracy and freedom that triumphed in the wake of the revolution and interpreted these ideas rather as vessels for disobedience, anarchy, and all-permissiveness. In addition to the centre parties, the newspaper now started to criticise the far left, especially the Bolsheviks.

As a newspaper representing the voice of Estonians, *Pealinna Teataja* paid a lot of attention to the issues of ethnic minorities in Russia as well as to the national objectives of the Estonian people. In matters regarding conflicts between ethnic minorities and the central government and the revolutionary democracy, the newspaper resolutely sided with the ethnic minorities and condemned manifestations of Russian chauvinism. Regarding the national objectives of Estonians, calls for Estonian autonomy received active support from the newspaper. It did everything in its power to help achieve this end. However, the newspaper inclined to distance itself from the initiative of Estonian soldiers and junior officers to form Estonians' own military units as part of the Russian Army, which means that they left the issue to be decided by the servicemen themselves.

Although *Pealinna Teataja* reacted to all important developments and top political events of the day, the newspaper columns do not provide us with an adequate understanding of the political sentiment of the Estonians of St. Petersburg, as the columns chiefly reveal the beliefs of the newspaper's editorial board and contributors.

Keywords: February Revolution, St. Petersburg Estonians, Newspaper *Pealinna Teataja*, Estonian autonomy, Estonian military units